

formułę zbliżoną do sprawozdawczej, gdzie czytelnik ma wrażenie, że jest to kronika wybranych faktów i wydarzeń. Nie znajdziemy tam informacji o powojennej młodzieży, jej położeniu materialnym, oczekiwaniach i światopoglądzie. Fundament inteligencji, młodzież akademicka, po II wojnie bezwzględnie opowiadała się za rządem polskim w Londynie i była mocno związana z Armią Krajową. Władzę komunistyczną traktowała jako narzuconą i obcą, podporządkowaną wyłącznie interesom Kremla. Stanisław Salmonowicz, dokonując pokoleniowej klasyfikacji młodzieży akademickiej, zauważa, iż zasadniczy wpływ na postawy środowiska studenckiego miała bieżąca sytuacja polityczna w kraju. Studenci trzeciego czy czwartego roku studiów w roku akademickim 1947/1948 wyraźnie różnili się od sporej części młodzieży, która studia rozpoczynała w roku 1947. Natomiast w latach 1948–1956 również dostrzec można wyrazisty podział: roczniki zaczynające studia w latach 1950–1953 to ludzie wychowani w rygorach stalinizmu; rocznik rozpoczynający studia w roku 1954 przejawia postawę kryzysu polityki partii lub oportunistu, połączonego ze strachem. Rok 1955 ukazuje młodzieżowe przesilenie wobec realiów systemu. Zbyt mało pisze Autorka o rzeczywistych czynnikach, które, obok partii, kształtowały światopogląd młodzieży. Zasadniczą rolę w kształtowaniu w młodym pokoleniu określonej wizji świata pełniły: rodzina, w szczególności rodzice, szkoła i obowiązujący proces edukacyjny, a także Kościół i jego na-

uka. Wymienione instytucje w swej ówczesnej formie najsilniej oddziaływały na psychikę młodzieży. Prezentowały one podstawowe kategorie wartości, które w znacznym stopniu miały odpowiadać za percepcję i stanowisko wobec rzeczywistości.

Za w pełni trafne należy uznać końcowe wnioski, iż próby ideologicznej konwersji młodzieży czynione przez partię na UMCS nie przyniosły pozytywnego rezultatu. Podobnie zgodzić się należy z Autorką, iż wizerunek UMCS jako „czerwonego” uniwersytetu jest o tyle prawdziwy, o ile uznamy, iż partyjnymi uczelniami były wszystkie państwowe szkoły wyższe. D. Gałaszewska-Chilczuk trafnie też konstatuje, iż należy demitologizować obraz niezłomnej postawy KUL wobec państwa komunistycznego i wpisać go w skomplikowane relacje państwo–Kościół, gdzie obok heroizmu były różnego rodzaju kompromisy wynikające z troski o przetrwanie uczelni. Podsumowując należy stwierdzić, że otrzymaliśmy pracę dość nierówną merytorycznie, z mankamentami warsztatowymi, ale dość dobrze udokumentowaną i faktograficznie poznawczą, która pozwala zrozumieć wiele powojennych mechanizmów funkcjonowania wyższych uczelni. Pokazuje ona także w pewnym ograniczonym zakresie wymiar cywilizacyjny funkcjonowania w Lublinie po 1944 r. dwu uniwersytetów zarówno w skali miasta, jak i ogólnopolskiej.

Janusz Wrona
Lublin

***Zwrot polityczny '48. Między polską drogą a projektem uniwersalnym*, red. Marek Jabłonowski, Wojciech Jakubowski, Tadeusz Krawczak, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Warszawa 2013, ss. 753**

Dystans blisko 60 lat od zakończenia II wojny światowej i początków przejmowania władzy w Polsce przez komunistów sprzyja prowadzeniu coraz bardziej intensywnych ba-

dań nad dziejami Polski Ludowej. Wyrazem zaangażowania historyków dziejów najnowszych w powyższe badania są liczne publikacje książkowe. Ogromną wartość mają m.in. opra-

cowania historyczne z serii *Polska mniej znana 1944–1989*, chociażby *Polski rok 1989. Sukcesy, zaniechania, porażki* (część 1–2).

W wydawanie serii *Polska mniej znana* zaangażowali się pracownicy naukowcy Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego. Dzięki współpracy z Archiwum Akt Nowych w Warszawie udało się opublikować kilka tomów cennych źródeł do dziejów Polski Ludowej¹.

Opublikowany pod koniec 2013 r. 8. tom (cz. 1) powyższej serii stanowi swoisty przegląd badań zaproszonych do dyskusji przedstawicieli ośrodków naukowych i instytucji nad wydarzeniami politycznymi w Polsce schyłkowego okresu lat czterdziestych ubiegłego wieku. Starają się oni odpowiedzieć na zasadnicze pytanie: co było w tym okresie polską drogą, a co projektem uniwersalnym? Wspomniany dyskurs jest jakże ważny z punktu widzenia rozliczeń z okresem stalinowskim w Polsce. Cennym zjawiskiem jest fakt, że uczestniczą w nim zarówno historycy, jak i politolodzy, głównie z Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego.

Prezentowana publikacja składa się z trzech działów. W pierwszym z nich, poświęconym *Perspektywie krajowej*, Autorzy opracowań koncentrują się na zachodzących w Polsce końca lat czterdziestych XX w. zmianach o charakterze politycznym, społecznym i gospodarczym. Największy pod względem objętości dział omawianej pozycji książkowej rozpoczyna cenne opracowanie Anny Magierskiej poświęcone dyskursowi historyków i politologów na temat początków Polski Ludowej. Próbuje ona pokazać różną argumentację stosowaną w opisie startu państwa polskiego w nową rzeczywistość społeczno-polityczną i gospodarczą po wkroczeniu oddziałów Armii Czerwonej aż po wydarzenia 1948 r. Przypomina, nawiązując do opinii Andrzeja Friszke, iż w ocenie PRL do-

minują trzy główne nurty: 1) radykalnej negacji (stosowanej przez środowiska prawicowe), 2) krytyczno-analityczny (większość badaczy), 3) umiarkowanej afirmacji (badacze związani w przeszłości z PZPR).

Ważnym elementem wspomnianego wcześniej dyskursu historyków i politologów na temat Polski Ludowej jest m.in. zagadnienie terminologii, suwerenności, sporu o totalitarny charakter państwa polskiego, relacji społeczeństwo–władza, a także udziału Polski w bloku państw podporządkowanych ZSRR.

W drugim z opracowań Rafał Chwedoruk podjął kwestię sporu o socjalistyczny humanizm w kontekście socjalistycznej ideologii i komunistycznego pragmatyzmu. Kolejne artykuły wspomnianego działu dotyczą tematyki koncepcji zjednoczenia życia politycznego w Polsce po II wojnie światowej. Swoje refleksje przedstawili: Andrzej Werblan na temat Polskiej Partii Socjalistycznej zwanej Odrodzoną, Stanisław Sępka o polskim ruchu ludowym w latach 1944–1949, Anna Szustek o Stronictwie Demokratycznym i Tomasz Słomka o ustrojowych dylematach przełomu politycznego lat 1944–1952.

Dużym walorem prezentowanego tomu jest podjęcie problematyki istotnych dla oceny wydarzeń 1948 r. w Polsce zagadnień funkcjonowania ówczesnego Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (Paweł Skubisz), Wojska Polskiego (Tomasz Kośmider), wywiadu wojskowego i cywilnego (Zbigniew Siemiątkowski).

Zagadnienie wpływu wydarzeń politycznych z 1948 r. na kształt i funkcjonowanie administracji publicznej podjęła Jolanta Itrich-Drabarek, początków cenzury w Polsce Ludowej – Kamila Kamińska, zjednoczenia organizacji młodzieżowych – Władysław Horst, likwidacji organizacji kombatanckich afirmujących czas Drugiej Rzeczypospolitej, jak Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny

¹ T. 1: *Narady i telekonferencje kierownictwa PZPR w latach 1980–1981*, Warszawa 2004; t. 2: *Protokoły z odpraw, zjazdów i narad kierownictwa Departamentu Więziennictwa Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego z naczelnikami więzień i obozów pracy (1944–1954)*, Warszawa 2006; t. 3: *Protokoły VI i VII Plenum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej z 1956 r.*, Warszawa 2008; t. 5: *Dokumenty centralnych władz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej marzec–listopad '56*, Warszawa 2009; t. 6: *Proces Romana Romkowskiego, Józefa Różańskiego i Anatola Fejgina w 1957 roku*, Warszawa 2011; t. 7: *Komisja Tadeusza Grabskiego (1981 r.)*, Warszawa 2013.

oraz Związek Legionistów Polskich – Marek Jabłonowski, weryfikacji członków PPR i PPS – Włodzimierz Janowski, stalinizacji związków zawodowych – Grzegorz Sołtysiak.

Do wyjątkowo trudnej sytuacji polskiej kultury i nauki nawiązują artykuły: Andrzeja Kozieła (*Media w 1948*), Stanisława Zawiślińskiego (*Przygrywka do socrealizmu: spojrzenie na sytuację polskiego filmu w 1948 r.*), Eryka Krasuckiego (*Światowy Kongres Intelktualistów w Obronie Pokoju, Wrocław 25–28 sierpnia 1948 roku*), Łukasza Błąda (*Kongres Satyryków, listopad 1948 roku*). Problematykę zdecydowanej walki władz komunistycznych z Kościołem podjął Tadeusz Krawczak.

W dziale I nie zabrakło też odniesień do przekształceń gospodarczych w Polsce, w tym sporu o ich scentralizowany charakter, chociażby w kontekście genety i ewolucji planu sześcioletniego (Janusz Kaliński). Jego tematyka nawiązuje również do przemian roku 1948 w realiach województwa olsztyńskiego, przypadku Państwowych Nieruchomości Ziemijskich na ziemiach zachodnich i północnych oraz likwidacji sektora prywatnego na przykładzie kupiectwa szczecińskiego.

Dział II prezentowanej publikacji został poświęcony międzynarodowym reperkusjom roku 1948, wydarzeniom mającym miejsce w sowieckiej strefie wpływów w Europie, a dotyczącym m.in. działalności Biura Informacyjnego Partii Komunistycznych i Robotniczych (Kominform). Problematyka roku 1948 została przedstawiona z perspektywy Moskwy (Andrzej Skrzypek), Berlina (Zbigniew Leszczyński, Krzysztof Garczewski), Budapesztu (Miklós Mitrovits), Bukaresztu (Jacek Wojnicki) oraz Sofii (Adam Koseski). Ekonomiczne konsekwencje konferencji w Szklarskiej Porębie, jakże istotne dla powołania Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej, zarysowali Jerzy Łazarz i Wojciech Morawski.

Historiografii oraz stanowi zasobów archiwalnych, umożliwiających badania nad „zwozem politycznym ’48” w Polsce, poświęcono dział III omawianego wydawnictwa. Rozpoczyna go cenne opracowanie Dariusza Jarosza na temat roku 1948 w historiografii PRL i III RP. Należy zgodzić się z jego stwierdzeniem, iż

obraz roku 1948 w PRL tworzony przez historyków partyjnych, mających ułatwiony dostęp do archiwaliów, „był konstruowany przy ujęciu zideologizowanego stereotypowego języka, stosującego kategorie właściwe dla marksizmu, oraz przy założeniu niezmienności hierarchii wydarzeń znaczących”. Zaznacza jednak, iż w schyłkowym okresie PRL partyjni historycy zaczęli rezygnować z tez najbardziej anachronicznych. Nasuwa się jednak uwaga, iż treść opracowania D. Jarosza znacznie lepiej korespondowałaby z tematyką działu I (podobnie jak to było w przypadku opracowania A. Magierskiej).

Bardzo pożyteczne dla badaczy dziejów Polski Ludowej stało się zaprezentowanie przez Przemysława Gasztołda wykazu publikacji Instytutu Pamięci Narodowej, nawiązujących do wydarzeń roku 1948 w Polsce.

Wyjątkowo cenne jest opracowanie Włodzimierza Janowskiego na temat dokumentacji roku 1948 w zasobie Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Zwraca on uwagę na znaczną różnorodność tematyczną i proveniencyjną wspomnianych materiałów, co dotyczy także ich rangi i koncentracji. W. Janowski w swym opracowaniu szczególnie wiele miejsca poświęcił charakterystyce akt instytucji państwowych i spuściznie działaczy politycznych z owego okresu.

To samo można odnieść do tekstu Mirosława Antkiewicza poświęconego problematyce 1948 r. w materiałach Centralnego Archiwum Wojskowego, chociażby organizacji partyjnej w wojsku, weryfikacji członków Partii w wojsku, przesunięciom personalnym w wojsku, relacjom międzysojuszniczym z sąsiadami, wiedzy członków Zarządu Politycznego LWP na temat kolektywizacji wsi, oceny założeń planu 6-letniego z punktu widzenia potrzeb obronności kraju.

W kolejnych opracowaniach działu III omawianej publikacji Teresa Filipczak zwraca uwagę na materiały źródłowe w zasobie Archiwum Narodowego w Krakowie na temat współdziałania w 1948 r. organizacji robotniczych i młodzieżowych w województwie krakowskim. Próbę charakterystyki źródeł ilustrujących wydarzenia roku 1948 na Pomorzu

Zachodnim podjęli Kazimierz Kozłowski i Jan Macholak, zaś znaczenie zasobu archiwum pry-masa kard. Augusta Hlonda, dla podkreślenia chociażby roli Kościoła w tym okresie, przedstawił ks. Bernard Kołodziej.

Warto nadmienić, że żywe zainteresowanie wydarzeniami 1948 r. w Polsce przejawiały środowiska polskiej emigracji. Stan zasobów archiwalnych ilustrujących powyższą kwestię, chociażby w kontekście zasobu Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego oraz Studium Polski Podziemnej w Londynie, scharakteryzowali Grzegorz Wołk i Maciej Żuczkowski. Zagadnienie „Polskiego roku 1948” z perspektywy Maisons-Laffitte i paryskiej Kultury zaprezentowała natomiast Beata Bereza.

Należy zdawać sobie sprawę z tego, że Autorzy opracowań zamieszczonych w dziale III publikacji byli w stanie wskazać jedynie na niektóre materiały źródłowe, wybrane z ogromnej masy dokumentów, odnoszące się do rzeczywistości społeczno-politycznej i ekonomicznej

1948 r. Warto też uświadomić fakt, iż zwracali oni uwagę na archiwalia szczególnie ważne lub też sporadycznie wykorzystywane przez badaczy dziejów najnowszych Polski.

W prezentowanym zbiorze artykułów za-brakło jednak wypowiedzi żyjących prominentnych działaczy aparatu partyjnego, pamiętających wydarzenia 1948 r. z autopsji. Percepcję bogatych treści prezentowanego tomu ułatwiłoby też zamieszczenie w nim kalendarium owych wydarzeń.

Należy się cieszyć, że wydawcy części I *Zwrotu politycznego '48* zamierzają w niedalekiej przyszłości wydać część 2 studiów. Mają być w niej zamieszczone opracowania, uwzględniające także przebieg szerokiej dyskusji z udziałem „świadków historii” oraz wyniki najnowszych badań na temat wydarzeń politycznych w Polsce 1948 r.

Janusz Szczepański
Lublin

Kazimierz Iłski, red., *Człowiek w świecie zwierząt – zwierzęta w świecie człowieka*, Poznań 2012, ss. 138

Zwierzęta od czasów najdawniejszych pełniły w życiu człowieka bardzo ważne role, które – wbrew pozorom – rozrastały się jeszcze z upływem czasu o coraz to nowe nie tylko „praktyczne zastosowania”. Zjawisko to przyniosło, poza oczywistymi wymiernymi korzyściami, ogromną ilość źródeł pisanych dotyczących zwierząt, informacji, które w odniesieniu do antyku obejmują wszystkie gatunki i rodzaje literackie. Pierwsze informacje (o charakterze administracyjnym) związane ze zwierzętami w świecie śródziemnomorskim znalazły się już na glinianych tabliczkach zapisanych sylabicznym pismem linearnym B, przekazujących najstarszą poświadczoną postać języka greckiego, dialekt mykeński z XIV–XIII w. p.n.e. Absolut-

nie nie dziwią zatem literackie opisy dotyczące zwierząt pojawiające się w *Iliadzie* i *Odysei* Homera oraz *Pracach i dniach* Hezjoda, dzieła określanym zresztą jako pierwszy podręcznik rolnictwa. Począwszy od IV w. p.n.e., w języku greckim zaczęły powstawać całe dzieła, traktaty naukowe poświęcone zwierzętom. Jedne z najważniejszych spośród nich to oczywiście *Historia animalium* Arystotelesa oraz *De natura animalium* Eliana.

W polskiej historiografii starożytnej tematyka zwierząt w antyku funkcjonuje relatywnie od niedawna¹. Nielatwe eksploracje zawilości związanych z zagadnieniem wielorakich ról i równie szeroko pojmowanego miejsca zwierząt w tej epoce, wymagające za-

¹ Polski czytelnik miał jedynie możliwość niejakiego wprowadzenia do omawianego tematu za sprawą lektury popularnonaukowych i ogólnikowych prac, np. B. Orłowski, *Zwierzęta w służbie człowieka*, Warsza-